

kvinnors ställning – med viss framgång. Men framgången för sådana argument är påtagligt beroende av politiska strömningar i samhället. När könsskillnadsförståelser är politiskt gångbara får likhetsargument svårt att höras. Och när enbart skillnader *mellan* könen fokuseras hamnar variationerna *inom* könen ur fokus.

Det blir då svårt att ta hänsyn till betydelseerna av andra sociala distinktioner som klass, etnicitet/ras, sexualitet osv. Samspelet mellan dessa aspekter i enskilda människors liv kräver mer komplexa tanke- och förklaringsmodeller än de som könsskillnadsforskning bygger på.

Könsskillnadsforskning blundar också för hur komplext och föränderligt mänskligt handlande är. Det levande dagliga spelet av »skillnader« och »likheter« som i mänskligt samspel är i ständig rörelse och förhandling samlas där teoretiskt ihop till statiska motsatser (Thorne 1993). Kanske kommer resonemangen då in på ämnet för nästa avsnitt: biologi kontra kultur?

Biologi kontra kultur

Tänker kvinnor och män olika, och beror det i så fall på att de har skilda hormonbalanser i kroppen? Eller på att deras hjärnhalvor är olika organiserade? Är kvinnor »från vettet« strax före menstruationen? Blir vissa män aggressiva därför att de har mycket testosteron, eller får de höga testosteronhalter efter att de har varit aggressiva? Är kvinnors lägre halter av manliga könshormoner förklaringen till att det finns så få kvinnliga chefer?

Det är några av de frågor som ofta aktualiseras när relationerna mellan biologi och psykologi kommer upp på dagordningen. Att alla mänskliga aktiviteter, även psykologiska, har någon form av biologisk bas är de flesta eniga om i dag. Men betyder det att alla psykologiska fenomen och funktioner i slutändan kan tänkas få »biologiska« förklaringar? Vid den frågan upphör enigheten.

Särskilt när det gäller könsrelaterade psykologiska fenomen har frågor om sambandet mellan kropp och psykologi alltid varit laddade. Debatterna var länge intensiva mellan de som hävdade att det mesta (till exempel psykologiska könsskillnader) beror på biologi, och de som hävdade att skillnader beror på inläring och annan yttre påverkan. I dagens debatter handlar det inte längre om arv *eller* miljö, utan de allra flesta utgår ifrån att all mänsklig utveckling sker i samspel mellan individens biologiska och psykologiska förutsättningar, och de omständigheter som livsmiljön erbjuder. Men hur det samspelet ser ut, inte minst när det gäller könsrelaterade psykologiska frågor, det är man ofta oeniga om (Hamberg 2000).

Oenigheterna gäller framför allt biologiskt orienterade reduktionistiska förklaringar kontra kulturellt orienterade förklaringar. Forskare som hävdar att en psykologisk skillnad *orsakas av* en biologisk skillnad, för ett reduktionistiskt resonemang. Den som i stället söker

förklaringsar till exempel i socialt bestämda könsinnehåll och över-
 underordningsrelationer, för kulturellt orienterade resonemang.

Att hjärnan är inblandad i alla psykologiska fenomen, betyder
 knappast att alla psykologiska funktioner och fenomen i slutänden
 går att förstå som utslutande hjärnfysiologiska, menar de som är
 kritiska till reduktionistiska förklaringsar. Människor existerar inte
 isolerade från varandra, och många (kanske de flesta) psykologiska
 fenomen inbegriper människor i samspel med andra människor.

Psykologiska fenomen är oftast inte lokaliserade i enskilda hjärnor
 utan förstås socialt, alltså i system av samspelande människor, där
 kulturella innehåll spelar in. De psykologiska och de fysio-
 logiska meningsnivåerna kan dessutom inte överlämnas direkt till var-
 andra, eftersom de faktiskt inte talar om samma saker.

De som kritiserar biopsykologiska förklaringsar menar att de ofta
 framställer kulturellt och socialt framkallade likheter mellan män-
 niskor som biologiskt bestämda. Det kan i värsta fall leda till att
 sociala orättvisor mellan kvinnor och män (och även mellan grup-
 per) byggs på andra kategoriseringsar) framställs som *natu-
 rliga* och därmed acceptabla (Fausto-Sterling 2000; Silverstein &
 Auerbach 1999).

Biologiskt orienterade förklaringsar framställer dessutom ofta hand-
 lande med biologiskt eller evolutionärt ursprung som om det vore
 mycket mer stabilt och orubbligt än psykologiskt eller socialt orsakat
 beteende. Som om det vore bestämt en gång för alla och inte går att
 ändra på i nutid. Men är det verkligen så? I dag menar evolutions-
 biologer att en biologisk eller evolutionär förklaring till ett beteende
 inte innebär att man kan se det beteendet som fixerat för alltid. Ett
 beteende kan vara *både* utvecklat genom anpassning under evolution-
 en *och* bestämt genom omgivningens påverkan i nutid.

Kritik mot kulturellt orienterade, så kallade konstruktivistiska,
 förklaringsar av könrelaterade psykologiska fenomen har inte heller
 uteblivit. De kritiseras för att teoretisera mänsklig subjektivitet som
 alltför socialt determinerad (se avsnittet om »göra kön«-modeller).
 De har också kritiserats för att förenkla förståelsen av »biologi« och
 »natur« på sätt som skapar nya motsatser mellan »inre« och »ytt-
 re« i psykologiskt teoretiserande.

2. ATT TILLÄMPA GENUSPERSPEKTIV I PSYKOLOGI, EN LATHUND

AV EVA MAGNUSSON

I det här kapitlet finns många exempel på genusvetenskapliga
 granskningsar av psykologisk forskning och teori. För den som
 vill fortsätta att granska på egen hand sammanfattas här de frågor

som sådana granskningar bygger på. Lägga de här frågorna bredvid den forskningsrapport, lärobok eller populärpsykologibok som du vill granska.

Svaren hjälper dig att ta ställning till vilket slags könsförståelse de bygger på, och vilka konsekvenser detta får.

1. Uttalar sig författaren generaliserande om »kvinnor« som om de vore en enhetlig grupp, och om »män« som om de vore en annan enhetlig grupp? Jämförs kvinnor med män som om de vore två homogena grupper? Eller resonerar författaren i stället om olikheter *bland* kvinnor och *bland* män? Vad blir konsekvenserna av de två olika förhållningssätten, till exempel för slutsatser i en undersökning?
2. Hur tolkar författaren *skillnader* i resultat mellan grupper av kvinnor och grupper av män? Tolkas de som skillnader mellan alla kvinnor och alla män? Eller diskuterar författaren hur olika livsvillkor eller andra grupptillhörigheter än kön kan inverka på resultaten?
3. Hur tolkar författaren *likheter* i resultat mellan grupper av kvinnor och grupper av män? Tolkas de som likheter mellan alla kvinnor och alla män? Eller diskuterar författaren hur olika livsvillkor eller andra grupptillhörigheter än kön kan inverka på resultaten?
4. Går könsrelaterade förklaringar i någon viss *riktning* – förläggs förklaringarna inombords i varje individ, eller läggs de ut i omgivande förhållanden? Riktas förklaringarna till exempel åt biologihållet eller åt samhällshållet? Vad riskerar sådana »riktade« förklaringar att missa på psykologisk nivå – till exempel att *innebörderna* i händelser och upplevelser kan vara socialt olika för kvinnor och män, och att det kan påverka forskningsresultaten?
5. När du läser om en undersökning: Vilka människor studerar forskaren, och vilka grupper av människor drar hon/han slutsatser om? Till exempel: Forskning som uttalar sig om »människor i allmänhet«, *vilka* människor har den undersökt för att kunna dra allmänna slutsatser? Det var länge vanligt att studera vita västerländska medelklassmän när forskare ville generalisera om »människor«. Sker det i dag?
6. Undersökningssituation, frågeformulär osv.: Är det säkert att de är lika bekväma och »hemmastadda« för alla deltagare oavsett könstillhörighet och andra grupptillhörigheter? Eller kan de tänkas gynna någon grupp och missgynna andra? Riskerar forskningen då att ge missvisande resultat?
7. Skymtar fördomar eller andra förutfattade meningar om kvinnor i texten? Om män? Om kvinnor eller män ur vissa samhällsgrupper? Där sådana uppfattningar kan skönjas, hur kan de tänkas ha påverkat hur forskaren har lagt upp undersökningen, eller hur hon/han har tolkat resultaten?

8. Använder författaren ord som makt och maktskillnader, eller över- och underordning, och betraktas de som psykologiskt relevanta? Relateras maktfrågor till kön och könstillhörighet? Till andra gruppstillhörigheter? Eller verkar författaren anse att sådana frågor inte hör hemma i psykologisk forskning?

Kan det sistnämnda till exempel visa sig i »psykologiseringar« av effekter av strukturella ojämlikheter (exempel: att säga att det är kvinnors dåliga självförtroende – en individegenskap – som råar för att de inte blir chefer, i stället för att säga att skulden ligger hos de makthierarkier – strukturer – som befrämjar dåligt självförtroende)?

9. Använder författaren ord som »maskulinitet« och »femininitet«, och i så fall med vilken betydelse: ses de som individuella egenskaper eller som kulturellt förankrade könsinnebörder? Kan du avläsa om valet av betydelse hos orden påverkar frågeställningar, tolkningar och rekommendationer i den granskade texten?
10. Från vilken plattform talar författaren? Och vill han/hon att det ska synas: skriver författaren »neutralt«, eller märks ett uttryckligt engagemang för någon grupp? Hur påverkar en neutral hållning texten – vilkas perspektiv blir osynligt då? Hur påverkar en engagerad hållning texten – vilkas perspektiv blir osynligt då?
11. Verkar författaren medveten om att forskning utövas i sociala och politiska sammanhang, och att forskare påverkas av detta? Och reflekterar forskaren över hur han/hon påverkar sin egen forskning och deltagarna i forskningen? Eller framställer forskaren sig som opåverkad av sociala och politiska sammanhang? Och verkar forskaren tro att hon/han kan undgå att påverka sina forskningsresultat och sina forskningsdeltagare?
12. Har forskaren abstraherat generella förmågor och egenskaper från de specifika situationer där de utövas till vardags (och till exempel gjort variabler av dem)? Vad kan undersökningen därmed missa när det gäller hur de sociala förutsättningarna för, och betydelseerna av, en viss »förmåga« eller »egenskap« varierar? Kan sådan bristande uppmärksamhet på variationer ha betydelse för hur »kön« hanteras i undersökningen?
13. Vilken vetenskapsteoretisk utgångspunkt har den forskning du granskar? Verkar utgångspunkten ha några konsekvenser för hur forskaren hanterar och tolkar frågor om kön och könstillhörighet? Framgår utgångspunkten explicit eller kan den bara avläsas indirekt? Diskuterar författaren konsekvenserna av utgångspunkten för uppläggningsen av undersökningen, och för könsförståelserna i texten?